

ԴԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ

†

(Մարտիրոս վրդ. Կաթաղի Ռոսոսոպոյեն՝
առ Նղիազար վրդ. Այնթապցի յնուսաղեմ)

Պանտաղոսյոյ մեծի սակս ընդհանուր մերոյս ազեան և տիեզերաբաղձ մեծի Բարունոյդ և իմոյս լոյս աշաց և տեղի ապաւէն Տէր Նղիազար սոփեստոյդ հրաշալւոյ ձօնենցի յոգնատարփ ըղձիւ և երկրամած զիմաւ համոյր աստուածագործ և ի շնորհարաշխ սրբոյ աջոյդ և ողջոյն քրիստոսաւանդ սիրով Աստուած Սուրբ Հոգւոյն ի մեծի սգաւորէ և կարեմէր խոցեալ տարտամ յոգւոյ:

Ընդ սմին համառոտօրէն հարցումն կամիմ առնել ի դերեակայոյս առ Վեհ սրբազան՝ Թէ ո՞ր պակ և հի՞ բարիցէ եղանակ կայման Տեառնդ: Աստանօր յոյժ ճմլի սիրտ իմ և աղէխարշի լեարդ իմ, ո՞վ աշաց լոյս սիրելի և անմիջոց բարեկամ, զոչ գիտենլն թշուառացելոյս՝ Թէ զորո՞յն բուն հարից ծրման, զի հաճոյ գտայց ի նոյն, զտարակուսականս Թէ զտրտմականս, զլաւականս Թէ զողբականս, զտղաղականս Թէ զբողբականս, զմխիթարանս Թէ զսփոփանս, այլ ևեթ գերկորոգեցից գերեմիականս բան. իցէ՞ երբեք լեալ հանգոյն ուղէտիցս. ձեզ ասեմ, ձեզ ասեմ, անցաւո՞րք ճանապարհի, արարէ՞ք զիս խելամուտ. միթէ՞ երկրորդ Արշակ իցես զրկեալ ի արքայական պերճութեանց և տանց ուրուք կապարանի կալով արգիլման ի ձեռս արանց խոտասրտաց: Ես ի քեզ յանձնեցի զՍուրբ Երուսաղէմայ բեմբոսացութիւնն, իսկ դու առ ո՞վ ետուր. գիտե՞ս արդեօք եթէ իցեն զործակալքն հաստատուն յիւրեանց զործառնութիւնս: Ո՞վ յափշտակեաց ի մէջ զգանձն երկնային, ո՞վ խլեաց ի ձեռացս զմարգարիտն անգին, ո՞վ ստրկացոյց զմեզ և զզեցոյց մեզ զպատուատունս: Միթէ՞ հանգոյն Գարաւոնացոցն ջրակիր և փայտակիրս լինիցիմք, և կամ ըստ գրեցելոցն առ ետովք օտարի՞ւք շրջիցիմք յիշելով զվայելուչն Սիոն: Վա՛յ լսելացս, եղո՞ւկ տեսանելեացս, աւա՛ղ եղկելի ան-

ձինս. ճառեա՛, ո՞վ վիպասանդ Եկեղեցւոյ, զի՞ արդեօք լինիցիմք. եթէ ոք յերազի լայցէ՛ հարկ է յարթութեանն բերկրիլ. յերազի՞ իցեմք՝ ոչ գիտեմք, և կամ առ ո՞հայի կատարած զործոյս տրտմականի:

Եւ արդ ի կարճոյ ճառեցից զեղեալն առ մեզ, զոր յայտ է զմեր վեց եօթն ոգւով առ պիղծն(*) զիմելն: Կնացեալ մերձեցաք ի Պէլըզատ՝ չորիւք ժամու ուղիւք. եղև դարձ իւրեանց ի կորուստ: Ի նոյն աւուր իսկոյն խլեալ զարապայքս մեր մնացաք շուար ի մէջ անհուն զօրաց՝ ի սուրբ խաչի կիրակամտէն մինչև յերկուշաբթի օր կէս, զոր չարն ևս եկեալ էանց ընդ այն, և մեր յանհնարս լեալ զիպաք աստ և անդ, հազիւ բորոտ ձիակ մի ճարեալ, և այնու ևս և Տէր Ղուկասն երեք օր վազեալ զկնի, զոր ամէն աւուր ԺԲ. ժամու և այլ աւելի ճանապարհ կու գնայր: Զի՞նչ երկարեցից, ի չորրորդումն աւուր հասեալ զկնի և ի պատշաճ ժամուն տըւաք զարդուհալն յօրինակ զայս՝ Թէ յերուսաղէմ Հայոց աղգին ամենեւիմք տեղիք չմնաց: Եւ իսկոյն ընդ լսել պղծոյն զանուն սուրբ տեղեացն, լլկեաց Բէեղեբուղն, շարժեաց լեգէոնն, ոյլափոխեալ զիմաւ ճշեաց զիւօրէն՝ աւելով. կորի՞ք քեաֆր կիտիք, կու գնայք խայմախամներու դրամ կու տայք, որ զսատակած պղծոյն տայ կարծիս: Այլ և հաշեաց՝ Թէ մինչ որ զձեր մէկ քանին ի քուրակ չտամ, դուք չէք լուր: Զթողին ամենեկն մեզ բերան բանալ. և այսու վարանմամբ դարձեալ եկաք յետրէնէ, և անտի դրօթն Տէր Ղուկասիւ յՆստամպոյ յղեցի, և մեք Սարգսիւ եկաք ի Թաքրտաղ, ոչ գիտելով զառաջիկայն. միթէ բարեբարն Աստուած զխեթկող զօրացուցէ և զսա յանուակապ ի դուրն ընկղմեցէ, ապա Թէ ոչ կորեաք իսպառ: Բայց հրամանուցդ անմարթ վարկանիմ ի դոյն յամելն. յառաջին սակաւ ծրիւն ևս էի ազգեալ չանսացիր. մեզ ա՛յն բարի թըւի, եթէ հնար է, բայց կամք Սրբութեանդ լիցի, զի մի՛ պարծեսցի թշնամին ի վերայ մեր իսպառ: Հոկտեմբերի ԺԱ. ծիրս [1656]:

Գարձեալ ողջոյն տամ քեզ, ա՛յ աղա

(*) Կականարկէ մեծ վէզիր Քէօփրիւլի Մէհմէտ փաշայի, որ նոր անցած էր պաշտօնի եւ կողմնակցութիւն կ'ընէր Յոյնքուն: Ծ. Հ.

Տէր Սուքիէ(*), նէ՞ վար իմիշ ա՛ ճանբմ, պու ֆուգարա գուլընկըղի ունութմաստ- նըդ օլըր. պիր սէլամ իլէ հաթըրմըզ հօշ օլըրա՛. հէր քիմէ նէյլէտիք եա զիզէ դահի փայէ պօյլտը. ողջ լի՛ր: Մահտեսի Սար- գիսն ես զօուրբ աջդ կու համբուրէ: Մահ- տեսի Ստեփոյին ե այլ այգը եզելոց ողջոյն:

Դ

(Մարտիրոս վրդ. Կաթնացի՝ Կ. Պոլսէն,
առ եղիազար Այնթապցի յնուսապիւմ)

Բանիւ դերպանծ ե արդեամբք ան- բաղդատ, անաղտ հայելի ե ակն արեւու ծիրանածագ ե ոսկեհաճանչ լուսով ամպա- փայլ, ի տխրատեսակ խաւարային նսեմութեանց լուսաւորելով զանձինս յողորմոցաց, նմանեալ ջահաւոր աշտանակին, որ ի վե- րայ լերինն բարձու, թագ արքայական զանազան ե մեծազին ակամբք զարդարեալ ի շուք չնորհի թագաւորին Քրիստոսի. ի փոռս պարծանաց կաթուղիկէ եկեղեցւոյ ե մերոյ տեղի պարծանաց, սրբասնեալ մեծի երջանկափառ Բարուսեոյդ պանծա- լոյ, աստուածաբան ե տիեզերափայլ վար- դապետ ե վարդապետապետ Տէր եղիազար վերածայնեալ, այլ ես տեղապահ ես փո- խանորդ Տեառն Աստուածատրոյ Սուրբ երուսաղիմայ հայրապետի, երկցս երանեալ պետ ե իմոյս նըստացեալ զլիտոյս ծած- կոյթ ե հովանի եղիկոյս Մարտիրոսեայ Կազարացւոյ՝ հայցեմ աղերսիւ, զի ընկալ- ցի Տէրդ իմ զձօնեալս երկրպագութիւն յերկնաշուաց ե յաստուածահալից Տեառնդ Վեհի ե ընդ սրբոյ Հօրդ համայնց առն- թեր կացելոց կաթողին ըզձիւ ես արտա- սուաթափ հայեցողութեամբ, ողորմելի ես լալաթոր գիմօք ի Տէր յոյժ խնդալ:

Զի այս օրէն է տրտմազկեցից ե ի քաղցրատիպ հարց սրբացելոց երիւրի մը- տաց խոհականութեան, մանաւանդ թէ խելագիլ(?) ես, զոր ե յայտ է ի սոյն իսկ ծրեալ անարգ շարամանութեանցս: Եւ յետ այսր անվայելուչ ոճոյ գիտութիւն լի- ցի Վեհապատուութեանդ, զի յետ անջա- տելոյն մեր ի Սրբութենէդ ըստ հրամանի Տեառնդ, չխտորեալ յաջ կամ յահեակ,

(*) Սուրիոս վրդ. հաւատարմիւր եղիազար Այն- թապցիի, որուն ծառայութեան մէջ գտնուած է շարունակ. Ծ. 2.

այլ չեղտակի արշաւամբ մինչ ի իւր. օր ժամանեալ գտեղի առաք աղօթիւք Վե- հիդ, զոր ես ի տեսանելն զմեզ յոյժ բեր- կրեցաւ սիրտ մերային սիրելեաց ե մանա- ւանդ թէ համայն լուսաւորչադաւան մե- րոյինս ազեան՝ զընթեռնուլն զաւետալի օրհնութեանցն որ ի ձէնջ: Այլ ե պատմե- լով մեր սակս զականատես լեալ ձրիցն ե քաջութեանց զործելեաց Տեառնդ, լի ա- րարեալ ըստ Առաքելոյ, բերկրեցուցաք զա- մենեանն աւետալի համբաւիւք աւուրք մի քանի: Սպասելով Ստեփոյին՝ թէ զի՛նչ լինելոց է, ե յետ աւուրց բաղմաց եկն ե- հաս Ստեփոն բազում վարանամատոյց թըղ- թերովք, զոր ընթերցեալ տեղեկացաք զոր ինչ եղեալն էր:

Զի՛նչ առնիցեմք, զ՛վ աչաց լոյս Հայր ե եղբարք, եթէ զորպիսութիւն տեղւոյս հարցանիցէք՝ ահա՛ մեծ իշխեցող պիղծն(*) բազում ե անթիւ զօրու չուեալ ի տեղւոյս ի մուան Յունիս ամսոյ զնելով յիւրն տե- ղապահ լատինասէր Աճմէտ փաշան ե ինքն կայ ի խումբս մարտի. ե մեք ոչ գիտելով զառաջիկայն, կեամք անմուռնչ: Զմուֆ- թին զոյգն ինչ պատճառէ աքսորեցին զէպ ի Սոփիա ե գտեղն ետուն Պօլուլու կոչեալ անիրաւին. ե յառաջ քան զվտարիլն՝ զէ- զիրին քանիցս անգամ կոչեցեալ զխօճան առ ինքն սաստեալ էր՝ թէ մի՛ լիցի յետ ի- մոյ գնալուն անկեալ ի դռնէ գուռ ֆու- խարայի փողն տաղըթմիշ չառնես: Այսպէս տարակուսել էր թողեալ զխօսքն. ոչ կա- բացաք զգիտաւորութիւն մտացն իմանալ: Եւ թէ զԱղթամարայ գիրն հարցանես՝ եկն մէկ հնացեալ գիր փաքսու բառիւ գրեալ աննշան ե անձեռն, ընդ նմին ես մէկ մու- սէվէտէի նման արապկաց բառիւ գրեալ Ումէրի անուամբ թուղթ մի: Այս երկու գիրս յառաջ քան զմեր յղեալ Ղաթըրճին եկն առ մեզ, ե զկէի փոքր ինչ աւուր եկն ե նա զատարկ, ե ի ձեր վանաց ահլոտնա- մէն չէր տուեալ ասելով Մաղաքիա Զէլէ- պին՝ թէ ես ուղարկեր եմ, ոչ գիտեմ զի՛ եղև: Այլ ե զիմ բերեալ փաշին կամ զա- տու արդերն տսիցես՝ կայ այնպէս կացեալ. զէրէ քանի մի տեղ ցոյց տըւաք, ամենե- քեան տսացին՝ թէ քանի այս պիղծն կեն- դանի է, այդ բանդ օլաճախ չէ: Վկայ բա-

(*) Մեծ վեզիրը. Ծ. 2.

նիս նոյն ինքն վէզիրն, որ յաւուր միում ընդ խօճին զրուցեցին հարցանէր՝ թէ ի՞նչ եղև ձեր Հազրաթ Ումէրն, և խօճան ասեր էր՝ թէ Սուլթանըմ, քիմի պուշտա վէ քիմի կէլէճէք, ահտինամէ չօք պիզտէ: Ասեր է՝ թէ ինչո՞ւ զիս կու խարես, որպէս որ տեսի՝ ձեր ամէն սէնէտն սուտ, այն այլ սուտ է. ո՞ւստ ունիք զուք նոցա նման զավի սէնէտներ: Սա մէկ նենգաւոր չար մի է, անհնար է թէ զիւր շինած բանն կու ստէ. զի՞նչ առնեմք, միթէ Աստուած այց առնիցէ տառապեալ ազգիս մերոյ: Ահա այսպիսի տարակուսիւ շուարեալ կեամք, ոչ գիտելով զելս իրացն ի հնարաւորն: Էր իմն միւթարութիւն ի ձէնջ եկեալ զբոջ ի միջի զասացեալն՝ թէ յոյս ունիմք առ ձեզ չկարօտիլ սակս խաղաղութիւն համոգեւոյ փաշին ընդ մէջ ձեր: Եթէ այդպէս լինիր, մեծարութիւն էր այն, այլ և այս պատրիկն ևս լուռք՝ թէ զայդ կու բարբանջէ եղեր, ապա չգիտեմք զճշմարտութիւն իրեն: Այլ և զխնդրեալ թափառուիս բաներուն մուղայաթ եմք, սրտով ուզած բան ափ չի տնկանիր, և թէ յերբ որ զբտանեմք՝ զիրին է զայն ընդ միումն յղել փութանակի: Բայց այժմ կայ զուժարեալ հեծելազօրն սոցա ի Պօղազհսարն. ոչ գիտել զվերջ և զկատարումն բանի՝ թէ ո՞ւր է կայանալոց խօճին կողմանէ: Դրամի փողի իսկի հոգ մի՛ կրէք, եթէ Աստուած այց առնիցէ՝ զրամ ու փող չատ կու զբտնուի, միայն թէ յաջողումն բանին ուղղեսցի ի բարին Աստուծով. անհնարինք ի մարդկանէ հնարաւորք են Աստուծոյ, զինա է որ հոգայ վասն մեր: Եւ թէ զտեղեացնէն հարցանիցես՝ յոյժ աղճատեցան յայսմ ամի, թէ՛ զերեք հարիւր քուրէքճին և կամ ի վերայ էսնէֆներուն ձգեալ զանազան տուժանսն. թո՛ղ զայն որ այն թուժա(*) կոչեցեալ պիղծն եկեալ ԺԸ. քսակ զուրուշ եկեղեցեացն առնել տուր, զոր Տէր Յիսուս սատակամահ առնիցէ զինքն մերձ ընդ մերձ:

Այլ եւ ձեզ կենդանութիւն՝ Թորոս կաթուղիկոսն փոխեցաւ ի Տէր, զոր մեք

հասեալ անթաղ մարմնոյն՝ ի նոյն զիշերի աւանդեալ՝ ընդ Մինտէրճուն թաղեալ ի հող գերեզմանի, Աստուած ողորմի ասելով զարձանք ի տուն: Բայց նա ինքն, որ է Խաչիկ Մինտէրճին(*), զաղտ ի մէնջ զբտեալ իւրն քանի մի արբանեակ, մեռածի մօհրովն կտակազիր սահմանելով, յիւր անուանն պարաթ արարեալ չուեաց զէպ ի աշխարհն Կիլիկիա, և մեք յետոյ լուեալ մեղադրեցաք՝ թէ ընդէ՞ր առանց հարց եւ փորձ առնելոյ՝ Սոցոց, Հալպոց և Ատանացոց կամ մեր վարդապետաց սուտ իմաց մի չարէք: Տեսաք որ զժպատեհ իմն թլուեցաւ զասացեալս մեր, և այլ բնաւին չի խօսեցաք. ելեալ գնաց, ոչ գիտեմ զի՞ եղև: Եւ այլ յուստեք լիցի մեր լուեալ պիտի և յօգուս բանս ի կեր առնոյ, անմեղազիր լերուք և աղօթս արարէք առ Տէր, զի և զուք նովաւ զօրացարուք ի փառս իւր և ի պարծանս մեր, ամէն: Գլուրեցաւ Յունիտի ԻԶ [1657]. յաւուր ուրբաթով, ի Սուրբ Աստուածածին:

Եւ զայս ևս գիտովք, եթէ Աստուած աջողեալ զգործս մեր, թէ ի բարին ուղղեցաւ՝ բարի, ապա թէ ոչ՝ բան մի այլ միտք տրարաք, տեսանեմք թէ հրամանքդ ի՞նչ կու հաճիս: Հասան փաշայէն ի Հալպայ և Մուրթազայէն ի Ամթայ մէկ մէկ զիր վէզիրին. կարծեմք թէ նոցա խօսքն երկու չի լինիր զորա մօտն, զէրէ սորա կասկածըն ու ահն այն երկու փաշայէն է: Զայս այլ մուշաւարա արէք, հողի վարդապետ, լաւ մուղայէթ եղիր ի մէջ թղթեաց, պուլա քի մէկ Հազրաթ Ումար մի գտանես կամ յերբ(?) և կամ այլուր. աստ չեղև հնար: Բաւեցի զանխարար, ողջ լերո՞ւք Տէրամբ: Այլ և Պուրսայեցի պառաւն, որ ի տեղդ է Մարիամ անուն, միթէ կարիցէ՞ք զտունն յիշատակ առնելոյ Սուրբ երուսաղիմայ. ուստ և զուստ ոչ ունի. քիչ մի սխլէթ արարէք, թէ տայ՝ նա՛ լաւ բան կու սահմանի. այլ և ի Պուրսայու առ Լատինս փախեալն: Այժմ կամ եղև սոցա և նորա, անպատճառ անպատճառ ի մերձակայ աւուրքս յոյս ունիմք տեսանել: Եւ այժմ Դասպարն ի տեղս է: Այս զրուց թագուն կայցէ առ ձեզ, մինչև յայլուստ լուիցէք:

(*) Կ. Պոլսի պատրիարք Թովմաս Բերիացի, որուն ղէմ յաջորդ տարին մահապարտութեան վճիռ արձակուեցաւ եւ 1658 Օգոստ. 1ին իբր թէ մեռած գտնուեցաւ բանտին մէջ, եւ երկու օր յետոյ մարմինը ծովը նետուեցաւ Ոսկեղջիւրի կողմը: Ծ. Հ.

(*) Խաչատուր Սեբաստացի Սիսի կաթողիկոսը, որ յաջորդեց Կ. Պոլսի վախճանած Թորոս Սեցիին: Ծ. Հ.